

TÜRK TIP VE ANATOMİ EĞİTİMİNİN DEĞİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF THE CHANGE OF TURKISH MEDICAL AND ANATOMY EDUCATION

Meltem Alpay¹, Ali Zeybek^{1*}

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı, Tekirdağ, Türkiye

ORCID iD: Meltem Alpay: 0000-0001-7231-8796; Ali Zeybek: 0000-0002-9773-2739

*Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ali Zeybek, e-posta / e-mail: azeybek@nku.edu.tr

Geliş Tarihi / Received: 02.09.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2020

Yayın Tarihi / Published: 05.01.2021

Öz

Günümüz tıp ve anatomi eğitimi geçmişten bağımsız düşünülemez. Özellikle Osmanlı dönemi anatomi eğitiminde karşılaşılan gerek dini gerekse yönetsel baskılar hekimlerin doğru eğitim almasını zorlaştırmıştır. Bu eksiklikleri gidermek ve Avrupa'nın bilimsel gelişimine ayak uydurabilmek üzere bir dönem yurtdışından eğitici hekim ve eğitim materyali getirilmiştir. Gelen eğitim materyallerinin Fransızca olması ise tıp eğitiminin de Fransızca olmasına neden olmuştur.

Geçmişte yaşanan her kısıtlama ve imkansızlığa rağmen başarıya arzusu günümüz tıp ve anatomi eğitiminin şekillenmesini sağlamıştır. Yeni tıp fakültelerinin kurulması, diseksiyonun yasal hale gelmesi ve eğitim dilinin Türkçe olması için çalışmaların başlaması bu yolda atılan ilk adımlar olmuştur. Bu derlemede, günümüz Tıp ve Anatomi eğitiminin gelişim süreci ile ilgili bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Anatomi, anatomi eğitimi, tıp eğitimi*

Abstract

Current medical and anatomy education cannot be considered independent from the past. Both religious and administrative pressures, especially encountered in the anatomy education of the Ottoman period, made it difficult for physicians to get the right education. In order to overcome these shortcomings and keep up with the scientific development of Europe, educational physicians and educational materials were brought from abroad. The fact that the incoming training materials were in French caused the medical education to be in French.

Despite every constraint and impossibility experienced in the past, the desire to succeed has led to the shaping of current medical and anatomy education. The first steps had been taken to establish new medical schools, to make the dissection legal and the language of instruction to be Turkish. In this review will be given that the information about the development process of current Medical and Anatomy education.

Keywords: *Anatomy, anatomy education, medical education*

Osmanlı döneminde tıp eğitimi önceleri medreselerde gerçekleştirilmekteydi. Medrese eğitimi Arapça ve Farsça öğrenimi ve ardından usta-çırak ilişkisi üzerinden ilgili müesseselerde uygulamalar yapmak suretiyle yürütülüyordu. Anatomi dersleri önceleri sadece teorik olarak işleniyordu. Diseksiyon gerek toplumun ölüye duyduğu saygı gerekse ölüye dokunmanın onun kutsallığını bozduğu ve hatta günah olduğu inancı nedeniyle yasaktı. Ancak bu yasağa rağmen I. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın sefer sırasında vefat etmelerinin ardından iç organlarının çıkarılıp buldukları yerde gömüldüğü ve cenazelerinin saraya gönderildiği de bilinmektedir.¹⁻⁴

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan Daru't Tıb (Tıp Medresesi) 19. yüzyıla kadar tıp eğitimi veren yegâne kurumdu. Burada önceki dönem medrese eğitimlerinden farklı olarak dersler 18. yüzyıldan itibaren sadece teorik olarak verilmeyip ayrıca kemiklerle (mezardan alınmış ya da maket), gerçekleştirilmekteydi.^{1, 2, 5}

Bu modernleşme döneminde kemiklerin kullanımı III. Selim (1789-1807)'in fermanı üzere gerçekleştirilmiş olup kemikler kimsesizlere ait mezarlardan eğitim amacıyla alınıyordu. Tıp eğitiminin medreselerde verildiği bu dönemde de diseksiyon yasak olmakla birlikte dönemin önde gelen ilim insanları (Şemseddin İthâki, Emir Çelebi, v.b.) eserlerinde diseksiyonun öneminden bahsetmişlerdir.^{1, 6}

III. Selim döneminde Kuruçeşme'de 1805'te Rum Tabibhanesi açılmıştır. Ancak bu okulun sadece Rumlar hizmet eden bir kuruluş olduğu görüşü ve Mora isyanı nedeniyle bu okul 1812'de kapatılmıştır.^{1, 7}

Bu okulun haricinde bir de ordunun ihtiyaç duyduğu hekim açığını gidermek üzere 9 Ocak 1806'da Tersane-i Amire'de Tabibhane (tıbhane) adı verilen yeni bir tıp okulu açılmıştır. Okulun nizamnamesinde anatominin insan vücudunun anlaşılabilmesi üzerine olan büyük katkısı ve vazgeçilmezliği üzerinde durulmuştur.^{1, 8}

İlk kez diseksiyon için izin yine III. Selim döneminde verilmiştir. Bunun için tersaneye ait zindanlarda ölen mahkûm ve esirlerin cesetlerinin gizlilik içerisinde kullanılması kararlaştırılmıştır. Ancak Temmuz 1822'de gerçekleşen yangında okul binası tamamen yanmış ve bu emel gerçekleştirilememiştir.^{1, 8, 9}

Yangından beş yıl sonra 14 Mart 1827'de, II. Mahmut (1785-1839) döneminde, Asakir-i Mansure Ordusu'nun ihtiyacını gidermek üzere Tıbhane-i Amire (Tabibhane-i Amire) ve Cerrahane-i Amire (Cerrahane-i Ma'mûre) Vezneciler'deki Tulumbacı konağında eğitime başlamıştır.^{1, 8, 9}

Eğitim dili Fransızca'dır. Okul dört yıl sürüyor ve dört sınıftan oluşuyordu. Bunlardan üçü tıp ve biri cerrahi sınıfıydı. Birinci sınıfta din kuralları, Osmanlıca güzel yazı, Fransızca gramer ve metinler, Fransızca güzel yazı, felsefe, kimya gibi dersler vardı. Osman Saib Efendi tarafından okutulan teşrih (anatomi) üçüncü sınıf programında görülüyordu. Anatomiden başka bu sınıfta zooloji, halk sağlığı bilgisi, fizyoloji ve cerrahi gibi dersler bulunmaktaydı. Dördüncü sınıfta ise dahiliye, genel cerrahi ve kadın-doğum gibi cerrahi ve klinik dersler verilmekteydi.^{2, 4, 8, 10}

Osman Saib (1863) diseksiyon öncesi bu medrese döneminde anatomi eğitiminin ilk öğretmeni idi. Yine Avrupa eğitilmiş Dr. Constantine Caratheodor (Karatodori) (1802-1879) de anatomi dersi öğretiyordu. Derslerde yardımcı materyal olarak yine kemikler, planşlar ve resimler kullanılmaktaydı. Kemikler haricinde kalan anatomik oluşumlar Avrupa'dan satın alınıyordu. Daha önce diseksiyon yapmamış olan hocalar anatomik yapıları

planşlardan öğrenip öğrencilerine aktarıyorlardı. Ancak tüm bu yardımcı elemanlara rağmen tıp eğitiminin temel bir parçası olan anatomi öğretiminde diseksiyon yasağından mütevellit eksiklikler hasıl oluyordu.^{1, 4, 6, 11}

Alan yetersizliği nedeniyle pek çok yer değiştiren okul nihayet 1838 yılında Galatasaray'da bulunan Enderun Ağaları Mektebi'ne taşınmıştır. II. Mahmut'un ziyaretine müteakip 14 Mart 1839'da ise Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak anılmaya başlanmıştır.^{1, 2, 6, 8}

III. Selim ile başlayıp bu dönemde de devam eden modernleşme akımı hekim yetiştirilmesinde güncel bilgilere sahip hoca arayışını doğurmuştur. Modern tıp eğitimine uygun yeterli hoca bulunmayışı dolayısıyla Avusturya hükümetinden resmi olarak uzman hekim istenmiştir. Bu vesile ile cerrah Dr. Charles Ambroise (Karl Ambros) Bernard (1808-1844) Aralık 1838'de anatomi dersleri vermek üzere İstanbul'a gelmiştir.^{1, 2, 4, 8, 12}

Dr. Bernard, Avusturya'nın Bohemya eyaletinde Starkenbach'da dünyaya gelmiştir. Liseyi Saaz'da bitirdikten sonra Prag Üniversitesi'nde 'Felsefe ve Fransızca eğitimi' almış; Josephinum'da (askeri tıp ve cerrahi akademisi) ise iki yıllık tıp ve cerrahi bölümlerini bitirmiştir.^{13, 14}

Hem idarecilik hem de hocalık yapan Dr. Bernard, Dahiliye ve Genel cerrahi gibi dersler vermiştir. Dr. Bernard anatomi derslerini Avrupa'da olduğu gibi kadavra üzerinde uygulamalı olarak işlemek istiyordu. Ancak o dönemde diseksiyon hala yasaktı. Dr. Bernard'ın ısrarları neticesinde 1841'de Sultan Abdülmecit'ten (1823-1861) diseksiyon yapılabileceğine dair izin almayı başarmıştır.^{1, 2, 4, 14} Bu izni aldıktan sonra da kadavra temininde sorunlar yaşanmıştır.

Bunu aşmak içinse tersane hapishanesinde önce Müslüman olmayan sonra sayının yetersizliği nedeniyle müslüman olan mahkûmların cesetlerinin kullanımına karar verilmiştir. Ancak alınacak tepkilerden korkulduğu için bu işlem büyük bir gizlilik içerisinde sürdürülmüş; ilk diseksiyon Bernard tarafından gerçekleştirilmiştir. İlerleyen dönemde ise (1846 Nisan) iki zenci köle kadının cesetleri Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesinde teşrih edilmiştir. İlk otopsiyi ise yine Dr. Bernard 1843'te başına düşen sırık neticesinde ölen bir kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.^{1, 2, 5, 8, 14, 15}

Dr. Bernard izin sorunu çözüldükten sonra diseksiyon yapip ve anatomi dersi verebilecek bir hekim arayışına girmiştir. Bu arayış neticesinde dönemin ünlü anatomistlerinden Prof. Hyrtl (1810-1894)'in öğrencisi olan vatandaşı Dr. Sigmund Spitzer (1813-1894) yapılan sınavlarda da başarı göstererek İstanbul'a davet edilmiştir. Dr. Spitzer, Dr. Bernard'ın 1844'teki ölümüne kadar olan süreçte asistanlığını yapmış; ona otopsi ve diseksiyonlarda yardım etmiştir.^{1, 2, 5, 7, 8}

Dr. Spitzer dışında sırasıyla İtalya ve Fransa tıp fakültelerinden mezun olan İstefanaki Karatodori (1789-1867) ve Stefan Bogos adlı iki öğretim görevlisi yine Dr. Bernard'a teorik ve pratik anatomi derslerinde yardımcı olmuşlardır. Bu dönemde 3 kadavra iki yıllığına kullanılmıştır.¹⁶⁻¹⁸

Dr. Bernard, Osmanlı Devleti'nde 2 Kasım 1844 yılında boynunda yer alan bir ilerleyici bağ dokusu iltihabı sonucunda sepsisten 36 yaşında İstanbul'da vefatına kadar geçirdiği 6 yılda 'Element de Botanique al'usage des elevesal' Ecole De Medicine Imperiale de Galata Sarai Cons' (1842) /Botanik, 'Pharmacopee Militaire Ottomane' (1844) /Farmakope, 'Precis De Percussion et D'auscultation Al'usage de Ses Laçons' (1843) / Perküsyon, 'Les Bains De Brousse en Bithynie' (1842) / Bursa Banyoları (Kaplıca Risalesi) adında dört Fransızca kitap yazmıştır. Ayrıca Dr. Bernard'ın döneminde 'la Gazette Medicale de Constantinople' adlı bir dergi de düzenli olarak

yayınlanmaya başlanmıştır. Bernard 1844 yılında yayınlanan son eseri olan 'Pharmacopoea Castrensis Ottomana', Türkiye'nin ilk farmakopesidir.^{13, 14, 19}

Dr. Bernard'ın ölümünden sonra anatomi dersleri Dr. Spitzer tarafından verilmiştir. 1845'te başöğretmen olan Spitzer, 1847 yılına gelindiğinde ise Mekteb-i Tıbbiye'nin Müdürü olmuştur. Dr. Spitzer İstanbul'a gelirken Prof. Hyrtl'a ait histolojik slaytları da beraberinde getirmiştir. Dr. Spitzer döneminde modern koşullarda laboratuvar çalışmaları ve insan kadvraları üzerinde diseksiyon Türkiye'de ilk defa Sultan Abdülmecid izni (1839-1861) ile başlamıştır. Dr. Spitzer 1850 yılına kadar Mekteb-i Tıbbiye'de çalışmış ve 1850 yılında Viyana'ya dönmüştür. Ancak Sultan Abdülmecid'in hastalığından mütevellit geri dönmüştür. Hatta, Dr Spitzer Avusturya'ya döndükten sora Osmanlı İmparatorluğu'ndan Napoli'ye fahri konsolos olarak görevlendirildi.^{10, 16}

Mekteb-i Tıbbiye'den İlk mezunlar diplomalarını 1843 yılında almış ve bazı başarılı mezunlar teftiş için Viyana'ya gönderilmiştir. Ünlü anatomist Prof Hyrtl bu sınavdaki mümeyyizlerdendir.^{10, 16}

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kuruluşundan 20. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte, Yunan Dr. Paleog, Ermeni Dr. Davut, Avusturyalı Dr. Joseph Warthbichler (1817-1852), Yunan Dr. Kalyas (Ölüm; 1885), Dr. Yakovaki Aristidi (1835-1900), Dr. Mehmet Rasim Paşa, İsmail Besim Paşa, Yusuf Rami (1856-1916), Hikmet Emin ve Mehmet Tahir (1881-1940) gibi isimler anatomi dersi vermişlerdir.⁶

Bu isimlerin dışında Hasan Mazhar Paşa (1845-1920) da anatomi dersleri vermiştir. Üsküdar doğumlu olan Hasan Mazhar'ın babası Afyonkarahisarlı Binbaşı Süleyman Efendi'di. 1869'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi bitirdikten sonra iki yıl (1869-1871) Haydarpaşa Seririyat Hastanesi'nde staj yapmıştır. Paris'e giderek üç yıl boyunca (1871-1874) cerrahi ve anatomi eğitimi almış, burada gerçekleştirdiği çalışmaları dönemin ünlü anatomistlerinden Sappey'in denetiminde yürütmüştür. Burada bulunduğu süre içerisinde Teshit ve Pazzi gibi devrin meşhur anatomistleri ile çalışmıştır. 1874 yılında İstanbul'a dönen Mazhar Paşa Binbaşı olarak Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde cerrahlık görevini icra etmiştir. 1875-1877 yılları arasında Karadağ ve Rus savaşlarında hekim olarak çeşitli görevler almıştır. Ardından 1878'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de anatomi kürsüsünde doçent olarak göreve başlamış; 1879 da ise profesör olmuştur.^{20, 21}

Ülkemizde modern anatominin kurucusu olan Hasan Mazhar Paşa, 1867 de Türkçe tıp eğitimi veren Tıbbiye-i Mülkiye'nin (Sivil tıp okulu) de kurucuları arasında yer almaktadır. Türkçe eğitim için bu kadar uğraş vermesinin yanında birçok tıp teriminin Türkçe karşılıklarının bulunması, "Lügat-ı Tıp" (Tıp Sözlüğü)'nün oluşturulması, literatüre anatomi terimlerinin oturması açısından oldukça fazla katkı sağlamıştır.^{7, 22}

1908'de kendi isteğiyle emekli olmuş, ancak fahri olarak çalışmalarına devam etmiş, aralarında Ord. Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol ve Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren'in de yer aldığı pek çok hekim yetiştirmiştir. Mazhar Paşa'dan sonra, Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol ve Prof. Dr. Zeki Zeren Türkiye'de çağdaş anatominin kurucuları arasında sayılırlar.^{6, 21, 22}

Nurettin Ali Berkol (1881-1952) Üsküdar semtinde doğmuştur. Kolağası Ali Rıza beyin oğlu olan Dr. Berkol Üsküdar İmrahor'da Rüstem Paşa Mektebi'nden ilköğretim, Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nden ortaöğrenim derecelerini almıştır. Askeri Tıbbiye İdadisi'ni 1893 yılında

tamamladıktan sonra 1896 yılında Tıbbiye-i Şahane (Tıp Fakültesi)'ye başlamıştır. 19 Ağustos 1902'de okulu bitirip yüzbaşı rütbesi almaya hak kazanmıştır. Hekim olarak meslek hayatına 1903'te Yemen'de başlamıştır.²²

Anatomi terminolojisinin Türkçeye çevrilmesine olan katkıları önemlidir. 'Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri' kitabını Latince-Türkçe olarak 1946'da yayınlanmıştır.

1904'te ise Askeri Tıbbiye Anatomi Muallim Muavinliği için yapılan sınavda başarılı olarak burada göreve başlamıştır. 1905'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Mülki Tıbbiye, Sivil Tıp Okulu)'ye geçen Dr. Berkol, Anatomi bilimini daha fazla öğrenmek için 1907'de tıpkı hocası Hasan Mazhar Paşa gibi Fransa'ya gitmiştir. 20. yüzyılda Anatomi eğitimi için Fransa'ya gönderilen hekimler içerisinde sadece Dr. Berkol, Anatomi'de kalıp, bu alanda ilerlemeyi tercih etmiştir. İki yıl boyunca Paris Tıp Fakültesi'nde Prof. Dr. Nicholas ile birlikte çalışmıştır. Burada kadvranın muhafazası ve korunmasıyla ilgili yöntemler öğrenmiştir. Buna göre kadvralara ven yoluyla formaldehid verilip buzhanelerde saklanmaktaydı. Kadvralar ilk olarak bu yöntemle bozulmadan anatomi eğitiminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulama anatomi eğitiminde bir dönüm noktası olmuştur. Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol üniversite reformu esnasında günümüz modern diseksiyon laboratuvarlarının kurulmasında önemli katkılar sağlamıştır.^{6, 22}

Yurda döndükten sonra edindiği bilgiler doğrultusunda türlü eğitim-öğretim çalışmaları gerçekleştirmiştir. 1912'de Balkan Savaşı ve 1914'de I. Dünya Savaşı'nda orduya katılarak çeşitli hastanelerde görev yapmıştır. Balkan Savaşı'nın akabinde Tıp Fakültesi Teşrih (Anatomi) Laboratuvarı şefliği görevine getirilmiş I. Dünya Savaşı'na kadar bu görevi ifa etmiştir. 1917 yılında Profesör olarak atanmış, bir yıl sonra ise binbaşılık rütbesine nail olmuştur. 1923'te Üniversite Senatosu üyeliği, 1924'te Tıp Fakültesi Dekanlığı, sonraki yıl da Darülfünun Rektörlüğü yapmıştır. Yine 1924'te askeriyeden emekli olmuştur.²²

1925'te Tıp Fakültesi bünyesinde temelleri atılan Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi'nin kurucularındandır. 1926 yılında İstanbul Belediye Meclis Üyeliği ile Berkol'un siyasal yaşamı başlamıştır. 1927'de İstanbul milletvekili seçilmiştir. 1931'de okula geri dönmüş ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde anatomi dersleri vermeye başlamıştır. 1933'te Ordinaryüs olmuş 1951'deki hastalığına kadar bu görevde kalmıştır.²²

1933'te Üniversite Reformu kapsamında Anatomi terimlerinin Türkçeleştirilmesi için oluşturulan, Dr. Zeki Zeren'in de aralarında bulunduğu kurula başkanlık etmiştir. Aynı zamanda ekibi ile birlikte hazırladıkları kitaplar da Türkçeleştirilerek sunulmuştur.²²

1934-1939 döneminde tekrar Tıp Fakültesi dekanlığına getirilmiştir. 1946 yılında Anatomi terminolojisine büyük katkıları olan "Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri" kitabını yayınlamıştır. 1951'de rahatsızlığından ötürü görevinden ayrılmış ve bir yıl sonra İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.²²

Hasan Mazhar Paşa'nın bir diğer öğrencisi İstanbul doğumlu Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren (1900-1973) de ülkemizde adı anatomi ile alanının önemli hocalardan biridir. Ebeveynleri Gümrük yazı işlerinde memur olan Abdullah Mekki Bey ve Nefise Hacer Hanım'dır. Aksaray'da Rehnümayi Füyuza't ve Rehberi Saadet mekteplerinde ilköğretim, 1910- 1913 yıllarında Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde ortaöğretim, lise 1914-1917 yıllarında Kadıköy St. Joseph Fransız Lisesi ile Kadıköy Sultanisi'nde öğretimin derecelerini almıştır.

1917'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye girmiş, 1923'te sivil olarak mezun olmuştur.^{6, 20, 23}

1 Aralık 1923'de başladığı teşrih asistanlığı görevini askerlik gerekçesiyle Temmuz 1924'de ayrılmıştır. 1 Mart 1925'de Tıp Fakültesi'ne İkinci genel cerrahi asistanı olarak atanmıştır. 8 Aralık 1926'da ise cerrahi sertifikasını almış ve başasistan olmuştur.²³

Bir dönem hekimlik yaptıktan sonra 17 Haziran 1933 yılında Üniversite Reformu kapsamında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne anatomi doçenti kadrosu ile girmiş ve 27 Mart 1936 tarihinde doçentlik imtihanını başarıyla vermiştir. Bu dönemde Paris Tıp Fakültesi'nde Anatomi hocası R.P. Rouviere'in yanında altı ay çalışmış, iki de tez yazmıştır. Bu altı ayda "Adalelerin lifi kavisleri" üzerine gözlemlenmemiş bazı vakaları ortaya çıkarmıştır. Yapmış olduğu bu nadide çalışmalarından ötürü R.P. Rouvier İstanbul Tıp Fakültesi Dekanlığı'na Zeren adına takdirname göndermiş ve Zeren Paris Anatomi Cemiyeti ile İnternasyonal Anatomistler Birliği üyeliğine kabul edilmiştir. 14 Kasım 1941 tarihinde ise profesörlük payesini almıştır. Yaptığı çalışmalar ve elde ettiği başarılar vasıtasıyla da Ordinaryüs Profesörlüğe yükselmeye hak kazanmıştır.²³

Anatomi alanında 34 (ders kitapları ve anatomiye ait diğer konular 25, anatomi terimleri 9), bilimsel araştırma alanında 7 adet eser vermiştir. Anatomi için terimler önermiş ve bu terimler, üyesi olduğu Üniversite Terim Koordinasyon Heyeti tarafından onaylanmıştır. 1957 yılında basılan Topoğrafik Anatomi kitabında kullanmış olduğu Türkçe terimler, günümüzde geçerliliğini korumaktadır.²³

Dr. Zeren 1960 Darbesi'yle üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinden biridir. Darbe zamanında 12. dönem CHP milletvekilliği yapmaktaydı. 1965'te TBMM üyeliği sona eren Dr. Zeren İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geri dönmüş ve 1 Ağustos 1973'te emekli olmuştur. Emekliliğinden kısa süre sonra 19 Kasım 1973'te vefat etmiştir.²³

İstanbul doğumlu olan Sami Zan (1921-1984) 1940 yılında İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın tavsiyesi üzerine İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'ne kaydolmuştur. Beşinci yılını bu Fakültede tamamladıktan sonra yine Bakanlık talimatıyla Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine geçmiştir. 1946'da bu fakülteden mezun olmuş ve iki yıl sonra 1948'de 1955 yılında doçent ve 1966 yılında da profesör olduğu İstanbul Tıp Fakültesi'ne bağlı Anatomi Enstitüsü'nde ilk akademik kariyerine araştırma görevlisi olarak başlamıştır. 1978 yılında aynı fakültenin Anatomi Anabilim Dalı Başkanlığına atanmıştır ve 1982'de Morfoloji ve Anatomi Anabilim Dalı Başkanlığı'na getirilmiştir. 24 Şubat 1984'te ölene kadar başarılı hizmetlerini bu pozisyonda sürdürmüştür. Zan, sadece fakülteye uzun yıllar verdiği hizmetler ile değil, ayrıca sıra dışı öğretme yöntemi olan bir anatomi profesörü olarak da İstanbul Tıp Fakültesi'nin doktorları ve bilim adamları arasında efsanevi ün kazanan profesörlerden biriydi.²⁴

Meşrutiyet sonrası dönem

1909'da alınan bir kararla 1903'den beri Haydarpaşa'daki binada bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ile Kadırga Meydanı'nda bulunan Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nda eğitim veren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Darülfünun Tıp Fakültesi adı altında birleştirilmiş ve Haydarpaşa'daki binaya taşınmıştır. Prof. Dr. Cemil Topuzlu da bu tıp fakültesinin ilk dekanı olmuştur.^{25, 26}

22 Mayıs 1909'da Darülfünun nizamnamesi bozulmuş ve tıp dışı bölümler 'şube' olarak ifade edilirken tıp 'Tıp Fakültesi' olarak anılmaya başlanmıştır.²⁶

Bu iki okul dışında 31 Ağustos 1903'de Şam'da açılmış olan 'Şam Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyesi' ve 30 Aralık 1898'de askeri hekimlerin klinik becerilerinin geliştirilmesi amacıyla açılmış olan ve 2015'te kapatılan Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin temelini oluşturan 'Gülhane Serfiriyât Hastahanesi' vardır.²⁶

Türkiye'de ilk Darülfünun 1863'de açılmış ve 1865'te konferanslar dışında herhangi bir ders verilmeden kapatılmıştır. İkinci Darülfünun 1869'da açılmıştır. İlk darülfünundan farklı olarak belirli bir ders programı vardı ve bu kısa ömürlü olan bu Darülfünun da 1871'de kapatılmıştır. 1874 üçüncü kez Darülfünun (Darülfünun-ı Sultanî) açılmıştır. Bu Darülfünun Mekteb-i Sultanî içinde bulunuyordu. Sınıfları, ders programları ve bazı alanlarda diploma da veren bu Darülfünun da 1882'de kapatılmıştır.¹² Ağustos 1900'e geldiğinde dördüncü Darülfünun (Darülfünun-i Şahane) açıldı. Bu tarih aynı zamanda İstanbul Üniversitesinin gerçek kuruluş tarihidir.^{26, 27}

4 Mart 1916'da "Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabâtı Nizamnamesi" ile 1909'dan beri var olan farklılık ve ayrıcalıklar Tıp Fakültesi'ne hukuksal olarak da sağlanmıştır. Bu nizamnameye göre Tıp Fakültesi tüzel kişiliğe sahip olmuştur.²⁶

Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemlerinden biri olan II. Meşrutiyet döneminde birçok savaşa girilmiş bu nedenle mali sıkıntılar çekilmiştir. Bu imkansızlıklar döneminde dahi Darülfünun'a ödenek ayrılmıştır. Ancak özellikle 1912-1922 yıllarını kapsayan 10 yıllık süreçte verilen ödeneğin yeterli olmamasından ötürü umut edilen gelişme sağlanamamıştır. Darülfünun 1933'teki üniversite devrimi ile birlikte 18 Kasım 1933'te İstanbul Üniversitesi adını almıştır.^{22-24, 26-28}

İstanbul Tıp Fakültesi 1945 yılında Ankara'da ikinci bir tıp fakültesi kurulana kadar ülkedeki tek tıp okuluydu. 1980 yılına kadar Türkiye'de 19 tıp fakültesi vardı. 1981 yılında Yükseköğretim Kanununun yürürlüğe girmesini takiben, ülkedeki tıp ve sağlık okullarının sayısı artmıştır. Bu artışın bir nedeni, kâr amacı gütmeyen vakıfların 1980'lerin ortalarından başlayarak özel üniversiteler kurmasına izin veren hükümdü. Tıp fakülteleri sayısı 2000'li yıllarda 50'ye ulaştı. Sahipsiz ölümlerin vücutlarının tıp fakültelerine verilebileceği yönündeki resmi düzenleme 1980'lerin başında gözden geçirilmiş olsa da kadavra sayısı orantılı olarak artmamıştır.^{5, 29}

Ülkemizde 2020 yılı itibarıyla 127 aktif vakıf ve devlet üniversitesi bulunmakta olup, bunlara bağlı 122 tıp fakültesi yer almaktadır. Bu programlardan 41 tanesi Tıp Eğitimleri Programlarını Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (TEPDAD) tarafından akredite edilmişken, 21 programın akreditasyon süreci ise devam etmektedir. Bu durum ülkemizdeki tıp eğitimi programlarının %57'sinde verilen eğitimin yeterli ve gerekli koşullarda gerçekleşip gerçekleşmediğinin değerlendirilemediği anlamını taşımaktadır. TEPDAD'ın misyonunda belirttiği üzere "önemli olan tıp fakültelerinin sayısının artırılması değil, halihazırda mevcut olan programların asgari standartları sağlayıp bunu belgeleyebilir" olmalarıdır.³⁰⁻³²

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) 2019-2020 istatistiklerine göre 105 Tıp Fakültesine toplam 17242 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. YÖK'ün verdiği bilgilere göre, tıp fakültesi başına ortalama öğrenci sayısı yaklaşık 164 olmuştur.³⁰⁻³²

Diğer taraftan, 2019 yılında 1047 tıp fakültesi mezunu, Türkiye'den ayrılarak bir başka ülkeye yerleşmiştir.

Yaklaşık 9 fakültenin mezunu kadar hekimin bu göçü ülkemiz için önemli bir kayıptır. Bu nedenle tıp eğitiminin geleceğinin, geçmişini de göz önünde bulundurarak iyi planlanması gerekmektedir.³⁰⁻³²

Kaynaklar

1. Çelik Y. XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar. *Tarih Dergisi*. 2009;48:47-63.
2. Öztürk H, Elçioğlu Ö. Osmanlı Devleti'nde Anatomi Çalışmaları Üzerinde Bir Değerlendirme. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*. 2012;20(3):170-178.
3. Maskar Ü. İslam'da ve Osmanlılarda Otopsi sorunu üzerine bir etüd. *Ankara Patoloji Derneği Yayın Organı*. 1976;3(3-4):259-274.
4. Kahya E. Bizde disseksiyon ne zaman ve nasıl başladı? . *Bellekten*. 2014;172:739-759.
5. Akkın SM, Dinç G. A Glimpse Into the Process of Gaining Permission for the Educational Dissection of Human Cadavers in the Ottoman Empire. *Clinical Anatomy*. 2014;27:964-971.
6. Ulucam E, Gokce N, Mesut R. Turkish anatomy education from the foundation of the first modern medical school to today. *JISHIM* 2003;2:50-2.
7. Kemahlı S. Tıp Eğitimi ve Hekimlik Dilimiz Nasıl Türkçeleşti? *Tıp Eğitimi Dünyası*. 2015;44:5-12.
8. Terzioğlu A. İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*. 2000;63(2):305-336.
9. Ekmekçi PE, Arda B. ANATOMİ EĞİTİM MATERYALLERİNE 1931'DEN BİR ÖRNEK: MÜKEMMEL VÜCUDUBEŞER HARİTASI. *Lokman Hekim Dergisi*. 2015;5(2):52-61.
10. Başer A, Şahin H. Atatürk'ten Günümüze Tıp Eğitimi. *Tıp Eğitimi Dünyası*. 2017;48:70-83. doi:<https://doi.org/10.25282/ted.298428>
11. Efe P. Bir Osmanlı Bürokrati: Aleksandır Karatodori Paşa/ Mİllet-i Rum'dan Bir Münevver: Aleksandros Karatheodoris. *Toplumsal Tarih*. 2010;193:83-93.
12. Bayat AH. Tıp Tarihi. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği. Ucer Matbaacılık; İstanbul 2016
13. Öztürk H, Karasu C. Mekteb-İ Tıbbiye-İ Adliye-İ Şahane'nin Kurucusu Charles Ambroise Bernard'ın Eserleri ve Osmanlıya Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Adli Tıp Bülteni*. 2014;19(3):125-134. doi:<https://doi.org/10.17986/blm.2014193852>
14. Atan Y, Bahşi İ, Tataroğlu Z, Orhan M, Çetkin M. Dr. Charles Ambroise Bernard: Türkiyede Adli Otopsinin Başlangıcı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2018;2(3):155-158.
15. Gamsız Bilgin N, Ögenler O, Tamer A. Ülkemizde adli otopsinin tarihçesi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*. 2011;1(1):8-12.
16. Ortuğ G, Yücel F, Ay H. The role of Austrian physicians and Prof. Joseph Hyrtl (1810–1894) on modernization of Ottoman- Turkish medicine. *Ann Anat*. 2003;185:593-596. doi:[https://doi.org/10.1016/S0940-9602\(03\)80134-6](https://doi.org/10.1016/S0940-9602(03)80134-6)
17. Akpınar M. Bir Saray Hekiminin Serencamı: İstefanaki Karatodori (1789-1867). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2010;14(1):173-184.
18. Öztürk H, Şaylıgil Ö. Osmanlı Medreselerinden Tıp Fakültesine: Tıp. *Konuralp Tıp Dergisi*. 2015;7(3):174-185.
19. Öztürk H. Charles Ambroise Bernard'ın (1808-1844) Kaplıca Risalesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmangazi Tıp Dergisi*. 2015;37(2):1-8. doi:<https://doi.org/10.20515/otd.77423>
20. Turamanlar O, Özen OA, Akçer S, Toktaş M. Modern anatominin kurucularından Hasan Mazhar Paşa. *Kocatepe Tıp Dergisi*. 2012;13:123-128.
21. Kâhya E. Fransa'da ihtisas yapmış olan Türk hekimlerinden bazıları. *Cumhuriyetin 60 yıl armağanı*. DTCF. 1987:244-262.
22. Turamanlar O, Uluçam E. Türkiye'de İlk Tahnit Yönteminin Uygulayıcısı: Nurettin Ali Berkol. *Lokman Hekim Dergisi*. 2016;6(2):94-99.
23. Erdem M. ORD. Prof. Dr. Zeki Zeren (1900-1973) Anatomi Terimlerinin Türkçe'leştirilmesinde Öncü Anatomist. *Nobel Medicus* 39. 2017;13(3):69-71.
24. Şeker M, Yüzbaşıoğlu N. A Different Approach to Anatomy Education: "Sami ZAN, Professor of Anatomy, MD". *Trakya University Faculty of Medicine Balkan Med J*. 2016;33:6-7.
25. Şahin M, Tokdemir MA. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2011;9(4):851-876.
26. Dölen E. "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", Osmanlı Bilimi Araştırmaları. *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*. 2008;10(1):29-30.
27. Namal Y, Karakök T. Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). *Journal of Higher Education and Science*. 2011;1(1):27-35.
28. Sargın S. Türkiye'de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı. *SDU Sosyal Bilimler Dergisi*. 2007;3(5):133-150.
29. S.Şehirli Ü, Saka E, Sarıkaya Ö. Attitudes of Turkish anatomists toward cadaver donation. *Clin Anat*. 2004;17:677-681. doi: <https://doi.org/10.1002/ca.20056>
30. 21. Yüzyılın Üçüncü On Yılına Başlarken Türkiye'nin Sağlığı 03.01.2020, 2020. Accessed 15.06.2020. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=6f742f1e-2e1e-11ea-b036-9e91fd4252d5#
31. Kurumu YÖ. Yüksek Öğretim Birim İstatistikleri. Accessed 01.09.2020. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
32. (TEPDAD) TEPDvAD. Akredite ve akreditasyon sürecindeki programlar. Accessed 01.09.2020. <http://tepdad.org.tr>